

Csupor Tibor:

Csillag és ősi szó

(Móra F. Kiadó, Bp. 1977.)

1769 azon ritka esztendőik közé tartozik, amikor a Vénusz — népies nevén Esthajnalcsillag — elvonul a Nap fényes korongja előtt, s napfogyatkozászt okoz. Mind maga a jelenség, mind pedig a megfigyelések várható tudományos jelentősége lázba hozta a korabeli csillagászokat. VII. Keresztély dán uralkodó megbízásából vágott neki a hosszú útnak az egyik legkiválóbb csillagász, Hell Miksa is, hogy az északi Vardöben ő vezesse a kutatásokat. Hell társaként — Vénuszt lesni — indult útnak a magyar Sajnovics János is, akit nemcsak csillagászati tevékenysége, hanem főként anyanyelve miatt választott maga mellé a jeles tudós. Ismerte ugyanis a legendát, mely szerint az északi nomád lappok nyelve a finnhez hasonlít, melyet a magyar rokonának sejtnek.

A két tudós hajóútja nem volt zavartalan: heves szél, hosszan tartó vihar tört rájuk, a part ködbe burkolózott, csak néha csillang meg foszforeszkáló állatok testétől a tenger. „... a norvégok nyelve is olyanán formálódik, mint az északi szél: kemény lesz, sűvülő, s nem simulékony.” A kellemetlen, számukra szokatlanul kegyetlen idő miatt a tudósok még Vardöre érkezésük előtt kényszerpihenőt tartottak. „S azután egy pillanat alatt megváltozott minden. Az ajtón váratlanul egy furcsa emberke lépett be... A jövevény beszéde... a magyarul jól tudó Sajnovicsra volt nagyobb hatással. Amikor megszólalt, a fiatalabb csillagász felkiáltott meglepetésében. A kis emberke ajkáról gurgulázó szavak, mondatok csengése, a vendég hanglejtése olyan ismerős volt, mintha az alföldi puszták pásztorait hallotta volna.” A magyar csillagász azonnal munkához látott: összegyűjtötte a lapp ősfogalmakat (testrészek, rokonságneveket, a cselekvéssel, időjárással kapcsolatos kifejezéseket), sőt maga is olyan jól ejtette ki a lapp szavakat, hogy futótűzként terjedt a hír: csillagásznak érte a lappok nyelvét!

Sajnovics kutatása lassú, kitarást igénylő munkát jelentett: először a lapp szó magyar megfelelőjét kereste ki Szenczi Molnár Albert latin—magyar szótárából, majd leírta a magyar szó latin párját, a vardöi plébános pedig — aki tudott dánul — a Leem-féle szótárban kereste meg a szó dán jelentését, s ennek alapján választotta ki a lapp szót. Ennek pedig egyeznie kellett Sajnovics lapp szavával. Kutatásairól írott könyvének Sajnovics a következő címet adta: *Demonstratio idioma Ungarorum et Laponum idem esse* (Bizonyítás a annak, hogy a magyarok és a lappok nyelve azonos). Ezzel együtt a nyelvészetben eddig ismeretlen tételt hirdetett meg: „Két nép nyelve akkor is lehet rokon, ha beszélői nem érik meg egymást.” Őseink egykor közös nyelvet beszéltek, a nyelvi változások azonban elhomályosították az ősi rokonságot. Hogyan lehet mégis megállapítani két nyelv rokonságát? A nyelvek ősi sajátosságait kell sorra vennünk, s ezáltal föltárhatóvá válnak a

nyelvfeljődés törvényszerűségei (szabályos hangmegfelelések, az ősi szókinccs egyezése, szófaji megoszlás, a nyelvtan egyéb sajátosságai).

A XVIII. század magyarjai — akik Attila leszármazottainak hitték magukat — nem lelkesedtek a „szarvashúson tengődő, halszagú sátorlakókkal” való atyafiságért. A szellemi élet legnagyobbjai is felsorakoztak Sajnovics ellen, s buzgón fújták Barcsay Ábrahám szállóigévé vált sorait: „Sajnovics jármától óvjuk nemzetünket, / ki Lappóniából hurcolja nyelvünket.”

Sajnovics János műve ma már elnyerte a méltó elismerést: nemcsak szerzője tudományos hírnevét nagyobbította, hanem egyben a finnugor nyelvtudományt is megalapozta.

Noll Katalin

Időtlen idők krónikája

— Reflexiók egy nemrégiben megjelent kötet kapcsán —

Az irodalom nem ismer határokat — legyen bár az egyetlen nemzet tulajdona, avagy éppen két különbözőé. Ámde ha egyetemes világirodalomról van szó, akkor még inkább igaz a kijelentés. Az időtálló, JÓ irodalom mindig és mindenhol szabad utat kap (azaz csak kellene, hogy kapjon). Megszokott, szomorú tényként könyveltük el már igen régóta, hogy az országonként, világrészenként eltérő ideológiák nem mindenki számára voltak elérhetőek, és sajnos azt kell tapasztalunk, hogy néha manapság is palackba zárt szellemekkel van dolgunk. S mi több: az is előfordul, hogy a kínkeservesen kidugaszolt ósdi palack holmi erjedt illatömegeen kívül semmit sem rejt...

Mégis úgy tűnik, vannak csodák. Vagy talán csak józan ötletek és tiszteletreméltó elhatározások — amelyek aztán valóra is válnak(?). A „Tiltom—Türöm—Támogatom” hármas alapjelszavak ideje rég lejárt. Ma már körülöttünk mindent átértékelnek, újrafogalmaznak. Jó lenne hinni, hogy az elkövetkezendő néhány tíz esztendő (azaz ha lehet, több, a lehető legtöbb esztendő) a „Támogatom”, sőt a „Mindenekekött ezt támogatom” jelszó jegyében fog eltelni. Értem ezen a kultúra, nemzeti kultúránk s az ezzel szorosan összefonódó öszvilágirodalom melletti kiállást.

Az első meglepetésből fölocsúdvá, őszinte örömmel fergattam végig a nemrég megjelent „IDŐK SZÉP VIRÁGA” című igen szép kiadást, magyar középkori és reneszánsz irodalmi szemelvényeket tartalmazó könyvecskét. A budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó és a bukaresti Kriterion közös gondozásában megjelent antológiát Molnár Szabolcs állította össze és szerkesztette. A vállalt feladat nem volt könnyű, hiszen Szent Istvántól kellett eljutni — lehetőleg nem túl nagy léptekkel — Mohácsig. S bár ennek a fajta irodalmi válogatásnak már vannak hagyományai, mégis, illetve éppen ezért volt különleges munka egy lehetőleg újszerű, más oldalakat is feltérképező kronologikus sorrend